

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר מאיר קפלן שליט"א

פסחים לה. - בענין העושה עיסה מן החיטין והאורז

1. **גמ' פסחים לה.**, וז"ל, "הני אין אורז ודוחן לא מנהני מיילי אמר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא דבי רבי ישמעאל וכן תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת דתניא רבי יוחנן בן נורי אוסר באורז ודוחן מפני שקרוב להחמיץ איבעיא להו שקרוב להחמיץ דקדים ומחמיץ או דילמא קרוב להחמיץ הוי חמץ גמור לא הוי תא שמע דתניא אמר רבי יוחנן בן נורי אורז מין דגן הוא וחייבין על חימוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח."

2. **משנה חלה פ"ג מ"ז**, וז"ל, "העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח ואם אין בה טעם דגן אינה חייבת בחלה ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח."

ור"ש שם (מופיע באתר)

3. **זבחים עח.**, וז"ל, "אמר ריש לקיש הפיגול והנוטר והטמא שבללן זה בזה ואכלן פטור א"א שלא ירבה מין על חבירו ויבטלנו שמע מינה תלת שמע מינה איסורין מבטלין זה את זה ושמע מינה נותן טעם ברוב לאו דאורייתא ושמע מינה התראת ספק לא שמה התראה מתיב רבא עשה עיסה מן חיטין ומן אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואף על גב דרובא אורז מדרבנן אי הכי אלא מין בשאינו מינו בטעמא מין במינו ברובא."

ורש"י שם בד"ה ה"ג, וז"ל, "ואדם יוצא בה ידי חובתו של עשה דקום אכול מצה בפסח, ואי נותן טעם ברוב לאו דאורייתא היכי נפיק הא קי"ל (פסחים דף לה.) דאין יוצאין אלא במצה שהיא מחמשת המינין דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות (דברים טז) דברים הבאים לידי חימוץ אתה יוצא בהן ידי מצה יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון."

ותוס' שם ד"ה מתיב רבא, וז"ל, "תימה דלא מקשה ליה מכל התורה כולה דקי"ל טעם כעיקר."

4. **רמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ה**, וז"ל, "העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו."

והשגת הראב"ד שם, וז"ל, "כתב הראב"ד ז"ל נ"ל והוא שיהיה שם דגן כדי שיאכל כזית בכדי אכילת פרס ויאכלנו."

ומגיד משנה שם, וז"ל, "העושה עיסה מן החיטים וכו'. משנה במסכת חלה העושה עיסה מן החיטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח אין בה טעם דגן אינה חייבת בחלה ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. ורבינו כתב אם יש בה טעם דגן וממילא שאם אין בה אינו יוצא. ובהשגות א"א נראה לי והוא שיש בה דגן וכו'. אבל מדברי הרמב"ן ז"ל נראה שאפילו אין שם

כזית בכדי אכילת פרס יוצא בה לפי שמדין גרירה הוא שהחטין גוררין את האורז וזהו שהזכירו חטים ואורז בדוקא וכן מבואר בירושלמי והאריך בזה בהלכות בכורות וגם רבינו פרק ו' מהלכות בכורים כתב משנתנו בדין החלה בקמח חטים וקמח אורז ומשמע דדוקא באלו וכן עיקר."

5. רמב"ם הלכות ביכורים פ"ו הי"א, וז"ל, "המערב קמח חטין וקמח אורז ועשה מהן עיסה אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואם לאו פטורה אפי' היה השאור חטים לתוך עיסת אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואם לאו פטורה."

והשגת הראב"ד, וז"ל, "אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה. א"א נראה מן הירושלמי דבעינן שיהא בה דגן כשיעור כרשב"ג דהכי פסיק הלכה כוותיה מיהו לא בעינן רוב דגן."

ועוד שם בהשגות, וז"ל, "אפי' היה השאור חטים לתוך עיסת אורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה. א"א והוא שיהיה השאור מעיסה חייבת."

6. הלכות חלה לרמב"ן אות י"ג, וז"ל,

"הא מתניתין חזינא לפרושא ולברורה הכא משום דקשיא היא ועמומה, ודאי מדקתני ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח שמעינן מינה דמדאורייתא היא דהויא כשל חטים, כל אימת דאיכא טעמא דחטים, ואף על גב דמערבי בגוה אורז טפי טובא. והכי נמי אסיקנא בגמרא בפרק כל הזבחים שנתערבו דמתניתין אפילו ברובא אורז היא, ואפילו הכי כיון דאיכא טעמא לא בטיל. וכיון דהכי איכא למידק דהא קי"ל כזית בכדי אכילת פרס בטעמו וממשו דאורייתא, הא כל היכא דליכא כזית בכדי אכילת פרס דכ"ע לאו דאורייתא, ונהי נמי דטעמא לא בטיל היאך יוצא בה ידי חובתו בפסח הא עיקרא אורז הוא:

ואשכחן בתלמוד ארץ ישראל פירושא דמלתא ופרוקא דקא פרישו טעמא דמתני' משום גרירה, והכי גרסינן התם בפ"ק דמכלתין דחלה, כמה דאת אמר תמן אין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד, ודכוותה אין לך נגור עם כולם אלא חטים ושעורים בלבד, רבי הילא בשם ריש לקיש לא שנינו אלא העושה עיסה מן החטים ומן האורז ואינו נגרר אלא עם החטים בלבד, שמעינן השתא דטעמא דמתניתין משום דאף על גב דעיסת האורז פטורה דלא לחם היא, ומיהו כי מערב לה בהדי דגן ואית בה טעם דגן הדגן גוררו לעשות הכל לחם להתחייב בחלה, וקסברי בני ארץ ישראל דהאי דינא ליתיה בכוסמין

ובשבולת שועל ושיפון אלא חטים ושעורים בלבד הוא שגוררין, מפני שדרך עיסה שנו ודרכן של בני אדם לעשות עיסה משאר המינין עמהן:

ועוד כדקאמרי טעמא כמ"ד תמן אין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין עמהם בלבד, דהכי קים להו לרבנן והכי בדקו לה, ודכוותה אין לך נגרר עם כולן לעשות עיסה ולבוא לידי מצה וחמץ אלא חטים ושעורים, ודקים להו לרבנן דאינהו גוררין ומביאין אחרים לידי מצה וחמץ ולא שאר המינין, ורבי הילא בשם ריש לקיש סבר דאין לך גורר אלא החטים את האורז בלבד, אבל שעורין אינן גוררין אורז, ולא חטין עצמן גוררין מין אחר, שלא שנינו אלא מן החטים ומן האורז, ואילו היה מין אחר נגרר הוה תני לה במתניתין כדקתני האי, מדלא קתני אלא חטים ואורז ש"מ שאין לך גורר ולא נגרר אלא אלו. ודקא מייתי ראייה מהא מתניתין בפרק כל הזבחים דמין בשאינו מינו בטעמא וטעמא מדאורייתא לא בטיל קושטא הוא. ועל הדין אורחא נמי אתמר דאף על גב דחטים גוררין את האורז, אי טעמא בטל דבר שנתבטל מעצמו האיך גורר את אחרים, אלא ודאי טעמא לא בטיל, וכיון דלא בטיל ואיחזי לאיצטרופי בדנפשיה, כגון דאיכא כזית בכדי אכילת פרס, מצטרף לכל עונשין שבתורה, לגבי חלה ומצה נמי גורר את האורז לעשות לחם כטעמא דפרשין."

7. דרך אמונה על הרמב"ם פ"ו הי"א (מופיע באתר)

8. ש"ך יו"ד סימן שכ"ד ס"ק י"ז, וז"ל, "אם יש בה טעם דגן חייב בחלה - דאורז גריר אחר החטין כן כתב העט"ז ולפי זה משמע בחטין ואורז אזלינן בתר טעם וכמ"ש הרשב"א אבל מהטור משמע להדיא דה"ה לכל ה' מיני דגן וכן משמע באשר"י דתלה הטעם דכיון דטעם כעיקר דאורייתא."

9. גליון מהרש"א יו"ד שם סעיף ט' (מופיע באתר)

10. חידושי הגר"ח הלוי הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ה, וז"ל,

מחמשת המינים וממין הבא לידי חימוץ ושיוצאין בו ידי חובת מצה ושהוא ממין הטובל לחלה אבל כ"ז הוא רק בעיקר דיניה, אבל בזה דחשוב לחם בזה לא מצאנו מאין למילפיה שיועיל הדין של טעם כעיקר בחלות שם לחם, דהוא זה דין בפ"ע התלוי רק בעיקרו ולא בטעמו, ואע"ג דדין חמשת המינים ודין לחם, תרווייהו חד דינא הויין, דכל שהוא מחמשת המינים ממילא אית ביה דין לחם, אבל מ"מ שני שמות הם, ודין לחם הוא חלות שם בפ"ע, וכל שהוא בתערובות מין אחר דאתיין עליה מגזירת הכתוב דטעם כעיקר לא חייל בו שם לחם, כיון דהגזירת הכתוב של טעם כעיקר אינו מועיל לזה השם, אשר לזה הוא דבאה ההלכה דגרירה, דהויא דין מסויים בדין לחם, שהאורז נגרר אחר החטים לדין לחם, וממילא חל בהטעם כעיקר שבו דין לחם, ונמצא דתרווייהו צריכין, יסוד הדין שהוא מחמשת המינים ע"י הגזירת הכתוב של טעם כעיקר, וההלכה דגרירה למיחל עליה שם לחם דצריכין בחלה ומצה."

"והנה ביסוד הך דינא דהעושה עיסה מן החטים ומן האורז דתנן דאם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, דמבואר בזבחים דף ע"ח [ע"א] דהוא משום דטעם כעיקר דאורייתא, ובירושלמי פ"ק דחלה מבואר דהוא משום דין גרירה דהאורז נגרר אחר החטים, וכבר עמד בזה בהלכות חלה להרמב"ן דלמה לנו לתרתי טעמי:

ואשר יראה לומר בזה, דהנה בהא דבעינן במצה וחלה דוקא שיהא מחמשת המינים הבאין לידי חימוץ, וכמבואר הך טעמא בפסחים דף ל"ה [ע"א] ובמנחות דף ע' [ע"ב], הרי אין זה דין מינים לחוד דבעינן דוקא מאותן המינים ולא ממין אחר, כי אם דנכלל בזה גם הך דינא דכל שהוא מחמשת המינים אית ביה דין לחם ושם לחם בהחפצא, וכל שאינו מחמשת המינים אין בהחפצא דין ושם לחם האמור בחלה ומצה:

ולפ"ז נראה דלהכי הוא דצריכין לשני הטעמים, דנראה דהגזירת הכתוב דטעם כעיקר נהי דדיניה הוא דחשוב כעיקר לכל מילי, ומועיל גם לזה שהוא בדיניה שהוא

וגליון חזון איש שם (מופיע באתר)

11. קובץ שיעורים על מסכת פסחים אות קע"ו, וז"ל,

דלא בעינן חמשת מיני דגן, דהא עיסה זו עיקרה אורז, ומ"מ יוצאין בה כיון דבאה לידי חימוץ ע"י גרירה.

אבל קשה, דא"כ אפילו אי טע"כ לאו דאורייתא, והחטין מתבטלין באורז, מה בכך, והא מ"מ בא לידי חימוץ, דהא השתא נמי ע"כ צ"ל דיוצא באורז משום דבא לידי חימוץ, דהא לא סגי בטע"כ לחודיה לצאת בה, ובטעמא דגרירה לחוד נמי לא סגי ומאי מהני צירוף שני הדברים יחד, טע"כ וגרירה כיון דכל אחד לבדו אינו מועיל להכשירה לצאת בה, וצ"ע.

והרא"ש שם, חלק על הרמב"ן, דע"י טע"כ נתהפך האורז לחטין, והיינו כשיטת רש"י דהיתר נעשה איסור, וה"נ ע"י טעם חטין נעשה האורז כלו חטין, ואף דאפשר לומר ג"כ להיפוך דע"י טעם אורז נעשה כולו אורז, צ"ל דגם בכה"ג, שהעיסה כולה חטין וכולה אורז כשירה לצאת בה, והא דאיצטריך בירושלמי לטעמא דגרירה, היינו, משום דאף דהעיסה היא כולה של חטין משום טע"כ, אכתי תיפסל משום דאינה באה לידי חימוץ, ולזה מהני טעמא דגרירה, דע"י גרירה באה לידי חימוץ, ומ"מ בטעמא דגרירה לחוד, לא סגי, אף דבאה לידי חימוץ, כיון דעיקרה אורז, אי לאו משום טע"כ דנחשבת כולה

"בהא דממעטינן אורז ודוחן לענין מצה, משום דאין באין לידי חימוץ, יש להסתפק, אם הדין תלוי בבא לידי חימוץ, ואילו משכחת אורז ודוחן באין לידי חימוץ היו כשרין למצה, ולא בעינן חמשת מיני דגן, וכן להיפוך, אי משכחת בדגן שאינו בא לידי חימוץ פסול למצה, או דמקרא דבא לידי חימוץ ילפינן דאורז ודוחן פסול, והפסול הוא משום דאינו מחמשת מיני דגן, ולא משום דאינו בא לידי חימוץ.

ובחקירה זו עמד במלחמות ודעתנו נוטה, דבעינן בא לידי חימוץ, וע"כ כ' דמצה עשירה יהא פסולה בלאו טעמא דלחם עוני, כיון דמי פירות אין מחמיצין. וברא"ש שילהי הלכות חלה, אהא דתנן העושה עיסה מן החטין ומן האורז, אם יש בו טעם דגן חייבת בחלה, ובגמ' זבחים דף ע"ה מפרש, משום דטע"כ דאורייתא הביא קושי הרמב"ן דנהי דטעם כעיקר דאורייתא מ"מ עיקרה אורז היא, והיינו, דס"ל להרמב"ן, כשיטת תוס' והר"ן דעל ידי טע"כ אין ההיתר נתהפך לאיסור, אלא דהאיסור אינו מתבטל, והביא הרמב"ן מירושלמי, דטעמא משום גרירה, ומ"מ איצטריך להא דטע"כ, דבלאו הך טעמא, כיון דהחטין מתבטלין, א"א להן לגרור את האורז, עי"ש, ומדברי רמב"ן אלו מוכח,

וגם זה צ"ע, דמנלן שצריך לשניהן, שיהא דגן
ושתבוא לידי חימוץ."

חטין, ומבואר מזה דלהכשירה צריך שני
צדדים, שתהא חטין ושתבוא לידי חימוץ,

12. חידושי הגר"ח הלוי הלכות מעשה הקרבנות פ"י הי"ב, וז"ל, "והנה ביסוד הך דינא דטעם כעיקר, צ"ע אם הוא זה דאמרינן דע"י הטעם חשוב ניכר האיסור ולית ביה דין ביטול כלל, או דבאמת חייל על האיסור דין ביטול, ורק דגם טעם האיסור יש בו דין איסור, וכדילפינן לה מקראי דוכל משרת וגיעולי נכרים, וכלשון הגמ' בכל דוכתי דטעם כעיקר:

ונראה דזה מבואר מהא דתנן בחלה פ"ג [מ"ז] העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח, ומבואר בזבחים דף ע"ח [ע"ב] דהוא משום דמין בשאינו מינו בטעמא, ואם נימא דבאמת יש על הדבר דין ביטול וחשיב נתבטל, אלא דאסור משום דינא דטעם כעיקר, א"כ הרי לא שייך זאת אלא באיסורין, דילפינן לה מקרא דמשרת וגיעולי נכרים, דאע"ג דעצמו של דבר נתבטל מ"מ יש בו איסור טעמו, אבל לענין לצאת בו ידי חובת מצה הרי פשיטא דכל שיש בעיקרו דין ביטול שוב אינו יוצא בו ידי מצה, דלא מצינו דבדינא דטעם כעיקר לחוד יהא סגי לצאת בו מצותו, אלא ודאי דיסוד דינא דטעם כעיקר הוא דאמרינן דכיון דניכר הטעם פקע דין ביטול גם בעיקרו, ולהכי שפיר יוצא בו ידי חובת מצה, כיון דיש כאן גם עיקרו ממש לכל מילי."